

LIBERTÉ

ADAM SMITH

DAVID D. RAPHAEL
ÇEVİRENLER: EKREM ERDEM VE A. ASLIHAN ÇELENK

LIBERTE

David Daiches Raphael

Adam Smith

Adam Smith

Çevirenler: Ekrem Erdem ve A. Aslihan Çelenk

ISBN 13: 978-975-6201-51-0

Liberte Yayınları® / 184

1. Baskı: Kasım 2014

© 2014, Liberte Yayınları®

© 1985, D. D. Raphael

Adam Smith, First Edition was originally published in English in 1985.

This translation is published by arrangement with Oxford University Press.

Yayın Yönetmeni: Selçuk Durgut

Tashih: Ömer Gündoğdu

Sayfa Düzeni: Liberte Yayınları

Kapak Tasarımı: Muhsin Doğan

Baskı: Tarcan Matbaası

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, İskitler, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM <i>E. Erdem</i>	9
1 BİRÇOK OKULUN ÜSTADİ <i>Çeviren: E. Erdem</i>	23
2 HAYATI <i>Çevirenler: E. Erdem ve A. A. Çelenk</i>	33
3 ETİK <i>Çeviren: A. A. Çelenk</i>	57
4 İKTİSAT <i>Çeviren: E. Erdem</i>	73
5 KARŞILAŞTIRMALAR <i>Çeviren: A. A. Çelenk</i>	119
6 FELSEFE, BİLİM VETARİH <i>Çeviren: E. Erdem</i>	135
REFERANSLAR	149
DAHA İLERİ OKUMA	151
DİZİN	155

KISALTMALAR

Metindeki tüm sayfa atıfları, Adam Smith'in Oxford'da Clarendon Yayını tarafından basılan çalışmalarının ve mektuplarının Glasgow baskısına aittir. Kitapta kullanılan kısaltmalar aşağıdaki gibidir:

- AD** *Ahlakî Duygular Teorisi (The Theory of Moral Sentiments)*, editörler: D.D. Raphael ve A.L. Macfie (1976).
- MZ** *Milletlerin Zenginliğinin Mahiyeti ve Sebepleri Üzerine Bir İnceleme (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations)*, genel editörler: R.H. Campbell ve A.S. Skinner; metin editörü: W.B. Todd (1976).
- F** *Felsefî Konular Üzerine Denemeler (Essays on Philosophical Subjects)*, editörler: W.P.D. Wightman, J.C. Bryce ve I.S. Ross; genel editörler: D.D. Raphael ve A.S. Skinner (1980).
- B** *Belagat ve Edebiyat Üzerine Dersler (Lectures on Rhetoric and Belles Lettres)*, editör: J.C. Bryce; genel editör: A.S. Skinner (1983).
- H** *Hukuk İlmi Üzerine Dersler (Lectures on Jurisprudence)*, editör: R.L. Meek, D.D. Raphael ve P.G. Stein (1978).
- M** *Adam Smith'in Mektupları (Correspondence of Adam Smith)*, editörler: E.C. Mossner ve I.S. Ross (1978).

TAKDİM

SMITH'İN AHLAK VE İKTİSAT DÜŞÜNCEİ ÜZERİNE

Ekrem Erdem

SMITH'İN AHLAK FELSEFESİ VE AHLAKÎ DUYGULAR TEORİSİ*

ADAM SMITH (1723-1790), BİR AHLAK FİLOZOFU olarak Hıristiyanlık dinine ve efsanelere dayalı ahlak felsefesine muhalif, tipik bir İskoç Aydınlanması düşünürüdür. Smith, profesyonel kariyerini Glasgow Üniversitesi'nde ahlak felsefesi üzerine yapmış ve 1752 yılında ahlak profesörü olarak atanmıştır. İlk önemli eseri, 1759 yılında yayınlanan *Ahlakî Duygular Teorisi* (*The Theory of Moral Sentiments*) adlı ahlak felsefesi kitabıdır. Bu kitapta, tıpkı Newton gibi doğayı ve evreni açıklayan bilimsel ve mekanik modeli, doğanın bir parçası olan insan üzerinde uygulamaya çalışmıştır. Smith, yakın dostu David Hume (1711-76) gibi, Kilise öğ-

* Yazar bu çalışmayı hazırlarken metin içerisinde belirtilen özel atıfların yanı sıra, Kaynakçada belirtilen daha önce kendisinin kaleme aldığı konuyla ilgili çalışmalardan da yer yer yararlanmıştır.

retisine karşı sert eleştiriler getirmese de; o da bir modernite düşünürü olarak, ahlakın dinî esaslara dayalı dünya görüşü ile değil, insan psikolojisi ve biyolojisinin nesnel yasaları ile temellendirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Smith'in ahlak felsefesi iki temel düşünce sistemi üzerine inşa edilmiştir: Doğacı (*naturalist*) ve Stoacı (*stoic*) felsefe. Bu iki yaklaşım, aydınlatma felsefesi düşünürlerinin büyük bir kısmı tarafından savunulmuş ve Ortaçağ'ın dinî destekli ve hurafelerle dolu, çarpıtılmış geleneksel ahlak düşüncesini yıkmıştır. Böylece, temellendirme, eski teolojik dünya görüşü yerine, kozmik dünya düzeninde ve insanın kendi psikolojik ve biyolojik yapısında aranmaya başlanmıştır.

Ahlakî Duygular Teorisi'nde beşerî davranış üç içgüdü çiftine göre tahlil edilir:

- Öz sevgisi ve sempati,
- Özgür olma arzusu ve topluma tâbi olma adabı,
- Çalışma alışkanlığı ve mübadele eğilimi.

Smith'e göre, bu doğal temayüller birbirini etkileyerek bir denge oluşturmakta ve kendi çıkarı peşinde koşmaya bırakıldıklarında, her insanın farkında olmadan kamu yararına da hizmet etmiş olacakları bir doğal ahenkler sosyal düzenini desteklemektedir (Barber 1995: 32).

Smith'in *Ahlakî Duygular Teorisi*'nde geliştirdiği sosyal teori, bir anlamda işlevselci bir teoridir. İnsanlar, iç içe geçmiş ilişkiler ağı içinde belirli bir sistemin parçaları olarak yer alırlar. Bu sistemin mekanizması, insanların anlık ve genellikle içgüdüye dayanan davranışlarını, kendilerinin ve diğer insanların ve bir bütün olarak toplumun düzenine, istikrarına ve refahına bağlar. Ekonomik alanda kullanılan görünmez el,

bu olgunun sadece bir parçasıdır. Sürecin en önemli noktasını Smith'in teorisinde duygudaşlık kanunu (*law of sympathy*) denilen unsur oluşturur. Bu kanun ya da ilke, Smith'in hem adalet hem de ahlak teorisinin temellerindeki harcı oluşturur. Smith'in duygudaşlık ilkesine dayanan ahlak teorisi öz olarak şudur: İnsanlar, başka bir kimsenin eylemlerini ve karakterini, kendilerini o insanın içinde bulunduğu pozisyona koyup kendi duygularını bireyin davranışını motive eden duygulara uydurabilirlerse onaylarlar. Bu tür tasavvuri durum değişiklikleriyle, içine giremedikleri davranışları ise reddederler ve kınarlar (Yayla 2002: 74).

Smith'in düşüncesinde merkezî bir yer işgal eden kavramı, o çok bilinen “*Yemeğimizi kasabın, biracının ya da fırıncının yardım severliğinden dolayı değil, ...*” diye başlayan ifadeleriyle meşhur olmuştur. İlkçağ felsefesinde tartışılmaya başlanan, Ortaçağ felsefesinde teğet geçilen ve nihayet aydınlanma felsefesinde egoizm olarak Hobbes'la birlikte tekrar gün yüzüne çıkan bu konu, çağdaş ahlak felsefesinin temel sorunsalı olan kişisel çıkar-toplumsal çıkar çatışması konusunda denklemin temel iki değişkeninden birini oluşturur.

Smith, hem *Ahlakî Duygular Teorisi*'nde hem de *Milletlerin Zenginliği*'nde meşhur görünmez el kavramını birer defa kullanır. Her iki kitapta da bu *el* insanları, 'toplumsal iyi'nin oluşmasına yönlendirir. İnsanın doğasında var olan bencillik ve açgözlülük gibi kötü duygular, bu el sayesinde toplum iyiliğinin sağlanması için çalışır. İnsanlar kendi gerçek iyiliklerini azamileştirmeye çalışırken, farkında olmadan bilinçsiz bir şekilde toplumun iyiliğini, olabilecek en iyi seviyeye getirirler.

Aslında Smith'in görünmez el'i (*invisible hand*), teolojik bir kavram değildir. Bu kavramı, *Ahlakî Duygular Teorisi*'nde

zenginlerin hiç farkında olmadan, bilmeden, refahı toplumsal eşitliğe yaklaşacak şekilde toplumun daha geniş kesimlerine yaymalarını sağlayan bir unsur olarak kullanır (*Ahlakî Duygular Teorisi* 1976: 184-85). Ancak, onun *Milletlerin Zenginliği*'nde kullandığı görünmez el, serbest piyasa sisteminde ve mübadele sürecinde kişisel çıkarların karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkan daha ziyade hayalî bir kontrol aracı mahiyetindedir ve kişisel çıkarı peşinde koşan kişi, yine hiç düşünmediği hâlde toplumun refahını bu görünmez el yardımıyla maksimize eder (Raphael 1985: 70, 72; Smith 1976: IV.2,9).*

Smith'in bu kavramı ve hatta ahlak teorisinde kullandığı sempati ya da duygudaşlık kavramını, esas itibarıyla Stoik ahlak teorisinden, özellikle de onların *evrensel ahenk* (*cosmic harmony*) düşüncesinden aldığı kabul edilir. Smith, Stoacı ahenk yasasını, hem ahlak teorisindeki sempati konusunu bireysel ve sosyal açılardan açıklarken, hem de iktisat teorisinde kullandığı piyasa ve mübadele konularını açıklarken kullanmıştır (Raphael 1985: 73). Bunun da ötesinde, Smith'in sisteminde doğal ahenk ya da doğal özgürlük, doğal adalet ve doğal eşitlik düşünceleri, esas itibarıyla bu kaynaktan beslenir. Buna göre, Stoacıların evrenin ahengi için düşündükleri, piyasa ve mübadele bağlamında da düşünülebilir. Zira piyasa fiyatı, doğal

* Burada "Adam Sorunu" olarak bilinen tartışmaya, çalışmanın kapsamını aşacağı düşüncesiyle girelememiştir. Ancak daha sonra bu hususu da ele alacağımız çalışmada konuyu ele almayı düşünüyoruz. Tartışma, kısaca Smith'in *Ahlakî Duygular Teorisi*'nde insan hayatında "duygudaşlığın" hâkim bir unsur olduğunu savunması; buna karşılık, *Milletlerin Zenginliği*'nde "kişisel çıkar"ı sosyal faaliyetin kaynağı olarak kabul etmesi, hayırhahlığın veya duygudaşlığın ise, hiçbir rolünün olmadığını iddia etmesinden çıkmaktadır. Tabii, bunu bir tezat olarak görmeyenler de olmuştur (İngiliz tarihçi H.T. Buckle gibi). Onlara göre Smith, insan davranışının duygudaşlık ve cimrilik gibi iki ayrı vechesine dikkat çekmiştir.

fiyat etrafında âdeta bir yer çekim kanunu gibi mekanik bir sistemi andırırcasına dolaşır.

Smith'in fikirlerini dikkatle inceleyen bazı araştırmacılar, *Milletlerin Zenginliği*'nde ya da *kendini sevme (self-love)* ve kişisel çıkar dürtüsüne verdiği önemin gerçek anlamının, ikinci kitabı olan *Ahlakî Duygular Teorisi*'nde yer alan *duyguların paylaşılması ilkesi* ile birleştirildiği zaman anlaşılabileceğini öne sürer. Smith'in iki kitabının yapısı arasında büyük bir benzerlik vardır. Her iki kitap, birleştirici bir temel ilkeye sahiptir. Bu temel ilke, ahlak dünyasında sempati, ekonomi dünyasında ise kişisel çıkar'dır. Her iki ilke de kendi özel alanlarında Newton'un doğal düzenini sağlamaktadır (Savaş 1998: 267-273).

Smith, doğal düzenin ve bunun ortaya çıkardığı sonuçların daima iyi olacağını savunur. Bu sistemde, hiç kimsenin ayrıca bir çaba içerisine girmeden işlerin gayet iyi bir şekilde işleyeceği inancı son derece yüksektir. Doğal durumda çıkar çatışmaları asla görülmez. Piyasa sisteminde herkes kişisel çıkar peşinde koşarken, hiç niyet etmediği hâlde görünmez bir el yardımıyla toplumsal çıkarın maksimizasyonuna katkıda bulunur. Zira piyasa fiyatı, toplumsal avantajları dikkate alarak kaynakları uzun dönemde en avantajlı alanlara yönlendireceği için, toplumun yararına, dolayısıyla zenginleşmesine katkıda bulunacaktır.

SMITH'İN İKTİSAT DÜŞÜNCESİ VE MİLLETLERİN ZENGİNLİĞİ

Bilindiği gibi, Adam Smith kapitalizmin ya da bugünkü iktisat biliminin banisi olarak bilinir. Kendisi aslında bir ahlak felsefesi profesörü, yani bir ahlak filozofu olduğu hâlde, 1776 yılında yayınladığı *Milletlerin Zenginliği* kitabı ile iktisat bili-

minin doğuşuna kuvvetli bir ışık tutmuştur. Smith, *Milletlerin Zenginliği*'nde esas olarak iki şey yapmaya çalışır: Bunlardan birincisi, ekonominin nasıl işlediğini analiz eder ve buna dair kendisi bir model geliştirmeye çalışır. İkincisi ise, serbest ticaret ve serbest piyasa ekonomisiyle ya da liberal iktisat sistemiyle (*laissez-faire*) ilgili politikalar geliştirir ve bu yönde tavsiyelerde bulunur. Her iki hususta da onu ilgilendiren ana konu aslında ekonomik büyümedir ve bunun devamında da sistemin sürekli olarak sermaye birikimini nasıl sağlayacağı üzerinde yoğunlaşır. Tabii onun vardığı sonuca göre, sürdürülebilir ekonomik büyüme doğal güçler eliyle olacaktır; haddi zatında olmalıdır da.

Smith'in *Milletlerin Zenginliği*'nde geliştirdiği ekonomik modelin ana hatları şunlardan oluşur: İşbölümü, ekonomik sistem, doğal serbestlik ve politik iktisat.

Smith, kitabına işbölümü konusuyla başlar ve kurduğu model için işbölümü hayatı öneme haiz bir konudur. Bilindiği üzere, temel bir üretim fonksiyonunda iki önemli girdi vardır; emek ve sermaye. Esasında büyümeyi sağlayacak ve sürdürecektir olan da bu iki temel üretim girdisi ya da faktördür. Smith, büyüme bağlamında bu iki faktörden özellikle işgücü ve onun uzmanlaşması, yani işbölümü üzerinde durur. Çünkü, ona göre büyük gelişmelerin temelinde aslında işgücü bulunmaktadır.

Smith, işbölümü üzerinden ekonomik büyüme analizini yaparken altını çizdiği önemli bir konu vardır; karşılıklı bağımlılık ve dayanışma. Bu husus, aslında sosyolojik bir olgudur ve Smith'in iktisat mideli için vazgeçilmez öneme sahiptir. Aslında bu konu, onun eski ve asıl branşı olan ahlak felsefesinden aldığı bir kavramdır. Zira biraz sonra daha etraflı bir şekil-

de bahsedeceğimiz gibi, büyümenin temeli olan mübadele, bu esas üzerinde devam edebilir.

Smith, ekonomik büyümenin ancak sağlıklı bir serbest piyasa mekanizması çerçevesinde gerçekleşebileceğini ve sürdürülebileceğini iddia eder. Ona göre, büyümenin temelinde mübadele vardır. Mübadele, serbest piyasa ortamında gelişir ve mübadele geliştikçe de ekonomik büyüme hızlanır zenginlik artar. Dolayısıyla, bir ekonomide zenginliğin esas kaynağı, mübadele ve mübadele eğiliminin güçlülüğüdür.

Ancak, bir toplumda mübadele hacmi nasıl artırılır, büyüklüğü nelere bağlıdır ve neler yapılmalıdır? Smith bu soruların cevaplarıyla uzun uzadıya ilgilenmiştir. Ona göre mübadele hacmini tayin eden temel faktörler arasında en önemlileri şunlardır:

- Şehirlerin büyüklüğü.
- Ulaşım, haberleşme ve bugünkü anlamda *networkün* (ağ) gelişmişlik düzeyi.
- Yurt içi ve özellikle de yurt dışı ticaretin serbestlik derecesi.
- Eğitim (özellikle de temel eğitim).

Konunun detayı bir yana bırakılırsa, Smith'in zenginliğin kaynağı olarak gördüğü mübadeleyi sınırlayan unsur olarak eğitim seviyesi üzerinde durması, son derece önemlidir. Nitekim, bugün bile ülkelerin uluslararası rekabet güçlerini tayin eden en önemli etmenlerden biri, ülkelerin yenilik ve teknoloji yetenekleri (ki, daha fazla araştırma ve geliştirme faaliyetine ihtiyaç duyar); diğeri ise, sahip oldukları vasıflı işgücü miktarı ve eğitim seviyesidir. Bu anlamda Smith'in büyümeye dair düşüncelerinin ne kadar çağdaş olduğunu görüyoruz.

Mübadele hacmi arttıkça piyasa geliŒecek; dolayısıyla mal ve hizmet alım ve satımı, üretim ve tüketim de artacaktır. O nedenle, serbest mübadelenin olmadığı ve yaygınlaşmadığı bir ekonomide, piyasa mekanizmasının gelişmesi beklene-
mez. Güçlü piyasaların olmadığı ekonomilerde ise kalıcı büyüme sürecine girilemez; zira bu süreci besleyecek sermaye birikimi kanalları (mübadele) yeterince açılmamış olacaktır.

Güçlü mübadele sayesinde ortaya çıkan gelişmiş serbest piyasalar sayesinde işgücünün uzmanlaşması (işbölümü) artacaktır. Smith, piyasa mekanizması gelişmeyen bir ülkede, işbölümünün yeterince ortaya çıkamayacağını anlatır. Hatta işbölümünün gelişmesi, esas olarak piyasanın büyüklüğü tarafından tayin edilir. Demek ki, daha fazla ve daha kaliteli mal ve hizmet üretmek ve tüketmek veya bunlardan daha fazla satmak ve satın almak ve bu yolla zenginleşmek için, mübadelenin ve işbölümünün artması ve piyasanın gelişmesi gerekmektedir. Zira işbölümünün gerçekleştiği bir toplumda; artan üretkenlik sayesinde üretim düzeyi artacak; bu işgücü talebini ve ücret düzeyini yükseltecek, böylece üreticisiyle ve tüketicisiyle fert başına geliri reel olarak artan toplum daha fazla üretim ve tüketim düzeyine ulaşarak zenginleşmiş olacaktır. Bu süreç devam ettiği müddetçe sermaye birikimi artarak işbölümüne olan ihtiyacı ve büyüme sürecini sürekli hâle getirecektir. Böylece, Smith'e göre, mübadelenin gelişmesiyle artan işbölümü, yeniden mübadelenin artmasını da besleyecektir.

Smith, merkantilist sistemin baş aktörü olan tüccar sınıfının, devleti kullanarak doğal ekonomik düzeni ve sosyal düzeni nasıl bozduğunu, toplumu nasıl ahlaksızlaştırdığını çarpıcı örnek ve ifadelerle anlatır. Nasıl doğanın kendisinde var olan sarsılmaz bir düzen ve intizam varsa, sosyal olaylar

da sun'î müdahaleler olmadığı durumlarda benzer bir görünmez el'in sağladığı düzenle en iyi şekilde işleyip gider. Kişilerin bozulmamış ve aydınlanmış , bu doğal toplumsal düzenin motorudur. Ancak, bu düzene çıkar grupları ve devlet tarafından sistemli bir şekilde müdahale edildiğinde, toplum düzeni bozulur. Doğal toplumsal yapının ve işleyişinin bozulduğu böyle bir durum, merkantilist sistemde bencil ve genel halk çıkarlarını hiçe sayan tüccar ve imalatçı sınıf tarafından oluşturulmuştur.

Smith, *Milletlerin Zenginliği* kitabında, müdahaleci, belli bir sınıfın çıkarlarını gözetip ve bunun neticesinde ahlaksız bir ekonomik düzen oluşturan merkantilist sistem yerine, doğal serbestlik *ya da* özgürlük içinde bir ekonomik yapılanmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Zira düşünürü göre, sadece doğal serbestliğe uygun bir ekonomik sistem, toplumu daha refah ve daha ahlaklı bir yapıya kavuşturabilir. Ancak, tam bir liberal ekonomik yapılanmayı benimsememiş, müdahaleci yönetimlerin bulunduğu toplumlar da ahlaklı ve zengin olabilirler. Bu zenginlik ve ahlaklı toplum yapısı, müdahalenin bizatihi kendisinden değil, tam aksine müdahalelere rağmen, tıpkı olumsuz dış etkilere karşı kendi savunma mekanizmasını geliştiren vücudun doğal düzeni gibi, toplumsal doğal düzen kanununun, topluma yapılan bu müdahalelere karşı savunma mekanizmalarını (ve reflekslerini) çalıştırabilme ve geliştirebilme yeteneğinden kaynaklanır.

Peki Smith'e göre devlete hiç mi ihtiyaç yoktur? Elbette vardır. Ona göre, devletin başlıca üç görevi vardır. Bunlar millî savunma, adalet ve ekonomik anlamda belli kamu işlerinin (yol, köprü, kanal ve liman gibi) ve kurumlarının (ticarî ve eğitim amaçlı olarak) yürütülmesidir.

SMITH'İ HÂLÂ ÖNEMLİ KILAN NEDİR?

Adam Smith, birbirinden oldukça farklı zihniyet ve disipline mensup insanlar için önemli bir şahsiyettir. Zira en solundan en sağına kadar neredeyse tüm zihniyet gruplarına, iktisatçısından felsefecisine, sosyoloğuna ve daha pek çok bilim dalına mensup kişilere ilham kaynağı olacak düşünceleri Smith'te bulmak mümkündür. Zira Smith esas olarak özgürlükleri esas alan liberal bir kişilik olarak bilinse de, yer yer radikal sosyalist düşünceye yarayacak malzemeleri bile üretebilen bir düşünürdür.

Aslında bütün bunlardan da önemlisi, bize göre Smith'i bu kadar önemli kılan, onun âdeta bir çağı kapatıp başka bir çağın açılmasına öncülük etmesidir. Bilindiği gibi, Smith'in içinde doğup büyüdüğü Batı Avrupa ve özellikle de Büyük Britanya, 15. Yüzyıl'dan itibaren hız kazanan merkantilizm sayesinde büyük bir sermaye birikimine sahip olmuştur. Merkantilizm, başta İngiltere olmak üzere pek çok Batı Avrupa ülkesine kıymetli maden düşkünlüğü ve bunun getirdiği denizaşırı sömürgecilik ile birlikte ticarî kapitalizm (merkantilizm) yoluyla dünyayı ve onun nasıl yönetileceğini öğretmiştir. Dünyayı ve onda var olan zenginlikleri daha iyi keşfeden merkantilist tüccarlar, ülkeler ve düşünürler, milletlerin zenginliklerinin kaynağını daha yakından öğrenme gayreti içine girmişlerdir. O dönem İngiliz düşünürleri için önemli bir entelektüel gayret olarak görülen iktisadî değer oluşum şekli ve zenginliği yaratan kaynaklar meselesi, özünde bir ahlak felsefesi olan Smith için de vazgeçilmez bir araştırma konusu olmuştur. Aslında bu konuda tek ve ilk kafa yoran kişi elbette Smith olmuştur, ancak O bu meselenin kalıcı tohumunu ekmiş, ardından gelenler de bu tohumun daha gür bir şekilde yeşermesini sağlamışlardır.

Bir 18. Yüzyıl İngiliz düşünürü ve ahlak felsefecisi olarak Adam Smith'in 1776 yılında yayınladığı *Milletlerin Zenginliği* kitabı, hâlâ dünya ekonomik düzenine yön veren kapitalizmin başyapıtı olarak kabul edilir. Smith'in, o ana kadarki temel uğraş alanı ahlak felsefesidir. Nitekim, o alanda 1759'da *Ahlakî Duygular Teorisi* isimli ünlü bir esere de imzasını atmıştır. Smith'in bunun dışında hukuk, edebiyat, belagat ve astronomi gibi alanlarda da eserleri, verdiği dersler ve konferanslar olmuştur.

Ancak, onu bugün bile bu kadar önemli kılan *Milletlerin Zenginliği* eseri olmuştur. Zira Smith bu eseriyle önceleri Batı dünyasında başlayan, ardından dünyanın diğer yanlarına da yayılan kapitalist zenginleşme modelinin öncüsü olmuştur. Zaten onun peşinde olduğu temel soru da, milletlerin zenginliğinin kaynağının ne olduğudur. Aslında Smith'in yanıtını aradığı soru ile bugün İngiltere'nin de üyesi olduğu Avrupa Birliği'nin de diğer kapitalist (veya bu sistemi kabul etmeyen) ülkelerin de peşinde koştuğu şey, aynı kapıya çıkmaktadır; ülkelerini daha müreffeh hâle getirmenin yollarını aramak. Bunun için bugün dünyanın evrensel bir ilke olarak kurumsallaştırmaya çalıştığı ilkeler, yine yaklaşık iki buçuk asır önce Smith'in ortaya koyduğu uluslararası serbest ticaret yoluyla milletlerin işbölümü çerçevesinde mübadele hacmini artırmak suretiyle zenginleşme düşüncesinden başka bir şey değildir. O nedenle, kabul etmek gerekir ki, Adam Smith'in fani bedeni fena olsa da, vazettiği düşünceleri aslında fani dünyamızda her geçen gün daha da güçlenerek yeniden dirilmektedir. Nitekim, "Mayıs 1979'da Keith Joseph, Thatcher'in ilk kabinesinde Sanayi Bakanı olarak görevi devraldığı anda, üst düzey memurlarına *Milletlerin Zenginliği*'ni ve Adam Smith'in daha önceki kitabı olan *Ahlakî Duygular Teorisi*'ni de içeren bir 'okuma listesi' göndermiştir" (Raphael, 1985: 1).

Küresel malî kriz ile kapitalizmin, küreselleşmenin, devletin görevlerinin ve devlet-vatandaş ilişkisinin ekonomik ve ahlaki temellerinin yoğun bir şekilde tartışıldığı bu günlerde, Adam Smith'in hayatını, iktisat teorisini ve etik anlayışını yansıtan bu eseri dilimize kazandırmak tartışmalara yeni bir yön kazandırmak açısından önemli bir katkı olacaktır. Son yıllarda yaşanan küresel malî kriz nedeniyle, kimilerinin iddia ettiği gibi Smith'in inşasını başlattığı kapitalist piyasa ekonomisi gücünü kaybetmiyor; bize göre Onun rüyası değişen koşullara karşı daha tedbirli ve hakemlik rolünü daha iyi yürüten devlet anlayışı çerçevesinde kabuk değiştirerek ana hatlarıyla gerçekleşmeye devam etmektedir. Zira özel sektör eliyle küresel çapta rekabetin sağladığı sınırsız büyümenin ve refahın farkına varmış bir dünyanın, bundan vazgeçip, yeniden devlet eliyle kısıtlı bir rekabet ortamında *bulduğuna ve dağıtılana razı* olacağı bir küçülmeyi kabul etmesi artık mümkün değildir. Zira dünya kapitalizminin filosu çok büyümüştür. Bu filonun bazı gemileri zaman zaman sert dalgalara yenik düşse de, kendisini küçük denizlere asla mahkum etmeyecektir. Aksi bir durum, küresel rekabetin ve sınırsız zenginleşmenin mantığına aykırı olacaktır.

Bu vesileyle kitabın hazırlık aşamasında katkılarından dolayı N. Doğan, Y. Pamuk, C. Dumrul, E. Ecevit ve N. Usta'ya teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Barber, J. William (1995): *İktisadi Düşünce Tarihi*, Çev. İhsan Durdu, Şule Yay.
- Erdem, Ekrem (2003): "Adam Smith'in Fikriyatı: Ahlak Felsefecisi ve Kapitalizmin Banisi", Adam Smith Fikriyatı Oturumu, *IV. Liberal İktisatçılar Kongresi*, Ürgüp, 25-28 Nisan.
- Erdem, Ekrem ve Şeker, Fahri (2004): "Milletlerin Zenginliği'nde Ahlak Zenginliği: Smith'in Piyasa ve Ahlak Anlayışı Üzerine", *Piyasa*, S. 12, ss. 157-85.

- Ekelund, Robert B. ve Hebert, Robert F. (2004): "Adam Smith: Sistem Kurucusu", Çev. Ekrem Erdem, *Piyasa*, S. 12, ss. 1521-56.
- Raphael, David D. (1985): *Adam Smith*, Oxford University Press, Oxford. Savaş, Vural (1998): *İktisatın Tarihi*, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul. Skousen, Mark (2003): *Modern İktisadın İnşası: Büyük Düşünürlerin Hayatları ve Fikirleri*, Çev. Metin Toprak, Ekrem Erdem ve Mustafa Acar, Liberte Yayınları.
- Smith, Adam (1776): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, , Erişim Tarihi: 14.04.2004.
- Smith, Adam (1984): *The Theory of Moral Sentiments*, Liberty Funds, Indianapolis.
- Yayla, Atilla (2002): *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara.